

ยุติธรรมชุมชนคืออะไร¹

ชุมชนมองความยุติธรรมทางอาญาอย่างไร ?

ประเทศไทยที่ใช้นโยบายควบคุมอาชญากรรมแบบสุดโต่ง มุ่งควบคุมอาชญากรรม โดยไม่ใส่ใจในการพัฒนา “คุณภาพชีวิตของชุมชน” ซึ่งถือว่าเป็น “ความยุติธรรมทางสังคม” ที่สำคัญที่คู่ขนานกับ “ความยุติธรรมทางอาญา” โดยถือว่ารัฐเท่านั้นเป็นมืออาชีพ ในท้ายที่สุดประเทศนั้นก็เลยไม่สามารถจัดการกับปัญหาอาชญากรรมใด ๆ และไม่สามารถทำให้คุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้นได้ ดังเช่น เกิดกระแสเรียกร้องและกระแสกดดันต่อประเทศสหรัฐอเมริกาอย่างรุนแรงในช่วง พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา โดยรัฐต่าง ๆ ในประเทศนี้ ได้พยายามปรับนโยบายหลายรูปแบบเช่นเปลี่ยนมาใช้นโยบายปราบอาชญากรรมอย่างรุนแรง แต่สุดท้ายก็ยังล้มเหลว จนเมื่อมีการหันมาให้ความสำคัญกับ “กระบวนการที่คนมีส่วนร่วมของชุมชน” (Community Participation Paradigm) ในรูปแบบ “ยุติธรรมชุมชน” (Community Justice) โดยให้ประชาชน/ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของรัฐและของกระบวนการยุติธรรมมากขึ้น จึงเริ่มทำให้กระแสกดดันต่อรัฐลดลงและที่สำคัญอย่างยิ่งคือเกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ความร่วมมือจากภาคประชาชนเพิ่มสูงมากขึ้น ภาพขององค์กรในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่เคยเป็นภาพลบก็กลายเป็นบวก อาชญากรรมที่ไม่เคยมีผู้ใดแจ้งเบาะแสก็มีกรแจ้งเบาะแสเพิ่มมากขึ้นทำให้การอำนวยความยุติธรรมมีประสิทธิภาพมากขึ้น จนทำให้อาชญากรรมลดลงอย่างเป็นรูปธรรม

ความเคลื่อนไหวของ “กระบวนการที่คนมีส่วนร่วมของชุมชน” ในประเทศไทย เมื่อ 20 ปี กว่าที่ผ่านมาประสบการณ์ใหม่ที่ทุกภาคส่วนล้วนให้ความสนใจใน กระบวนการที่คนมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการพัฒนา “ความยุติธรรมทางสังคม” ปราบปรามการผิดกฎหมายเป็นผลมาจากการรณรงค์เกี่ยวกับประชาธิปไตยมาอย่างยาวนาน จนกลายเป็นบทบัญญัติสำคัญในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ซึ่งเรียกกันว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ในช่วงการร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวภาคประชาชนใน “ระดับรากหญ้า” ให้ความสนใจมากที่จะเข้าร่วมในกระบวนการบริหารประเทศ ทำให้รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวมีบทบัญญัติหลายข้อที่ทำให้ปรัชญาของรัฐธรรมนูญฉบับนั้นเปลี่ยนจาก “ประชาธิปไตยแบบตัวแทน” (Representative Democracy) เป็น “ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม” (Participatory Democracy) รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวได้วาง

¹ โดย นายสมชาติ เอี่ยมอนุพงษ์ ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านการแก้ไขฟื้นฟูและกิจกรรมชุมชน กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม

หลักการพื้นฐานในการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้หลายประการจากระบบราชการแบบดั้งเดิมที่เป็นต้นตอของการละเมิดสิทธิในทางการเมืองและการทุจริตคอร์รัปชัน มาเป็นระบบการปกครองที่ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้นในการตัดสินใจในอนาคตของตนเอง และยังได้กำหนดให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารราชการและระบบยุติธรรมซึ่งต้องส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ค้ำครองสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคล การละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยภาครัฐ ส่งเสริมความเป็นอิสระของศาล และสร้างกลไกเพื่อให้กระบวนการบริหารราชการมีความโปร่งใส ส่งเสริมการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่น และแก่ชุมชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

การแก้ปัญหาอาชญากรรมโดยรัฐ ไม่ใช่เพียงแค่ “การใช้อำนาจควบคุม” อย่างเดียว การแก้ปัญหาอาชญากรรมที่แท้จริงคือ “การสร้างสังคมที่เป็นธรรม” เพราะสังคมที่ไม่เป็นธรรมเป็น “สาเหตุสำคัญ” ของการเกิดอาชญากรรม การสร้างสังคมให้เป็นธรรมและยุติธรรมจึงเป็นการแก้ปัญหา และการป้องกันปัญหาอาชญากรรมที่ต้นเหตุนั่นเอง มาตรการสำคัญๆ ในการสร้าง “สังคมให้เป็นธรรม” เช่น การให้การศึกษา การนันทนาการ การหางาน และการสร้างครอบครัวให้เข้มแข็ง สำหรับเด็กๆ มาตรการเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการควบคุมอาชญากรรม การสร้างสังคมที่เป็นธรรมยังยอมรับในหลักการให้ความช่วยเหลือและการสงเคราะห์แก่ผู้ใหญ่ และเด็กที่กระทำผิด และหลักการหลีกเลี่ยงการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมกัน “ทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ และชนชั้น” จึงต้องย้ำเสมอว่า: “ระบบยุติธรรมทางอาญาที่มีประสิทธิภาพจะต้องพัฒนาทั้ง “ความยุติธรรมทางอาญา” และ “ความยุติธรรมทางสังคม” ไปพร้อม ๆ กัน”

ดังนั้นเราจึงต้องปรับปรุง “ความยุติธรรมทางอาญา” ให้สามารถทำงานได้อย่าง “ยุติธรรม” “เป็นธรรม” และ “ปกป้องสิทธิและเสรีภาพ” นอกจากนี้ยังจะต้องปรับปรุง “ระบบสังคม” โดยใช้นโยบายพัฒนา “ความยุติธรรมทางสังคม” เพื่อสร้างเงื่อนไขต่างๆ ที่จะทำให้ระบบยุติธรรมทางอาญาแบบดั้งเดิมสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นธรรมเพิ่มมากขึ้น และต้นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาดังกล่าวมาทั้งหมดนั้นอยู่ที่ปัญหา “ความไม่เป็นระบบ” ของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทย ที่อยู่กันอย่างกระจัดกระจาย ทำให้ขาดความร่วมมือและการประสานงานระหว่างองค์กรต่าง ๆ ของระบบยุติธรรมทางอาญา ส่งผลทำให้หน่วยงานในระบบเกิดการแข่งขัน สร้างอาณาจักร ขาดการเรียนรู้อาชญากรรมอย่างเป็นระบบ มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับ “ผู้กระทำผิด” เน้นการ “ใช้อำนาจควบคุม” อาชญากรรม เป็นหลัก ผลสุดท้ายทำให้การบริหารงานยุติธรรมไม่มีประสิทธิภาพ ปัญหาอาชญากรรมยังคงไม่ได้รับการแก้ไข และไม่ส่งผลดีใด ๆ ต่อคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชน

เหยื่ออาชญากรรมมองความยุติธรรมทางอาญาอย่างไร ?

เหยื่ออาชญากรรม ถูกทอดทิ้งไว้ นอกกระบวนการยุติธรรมทางอาญา มาโดยตลอดเหยื่ออาชญากรรมไม่เคยได้รับความคุ้มครองจาก “ความยุติธรรมทางสังคม” มานานนับร้อยปี โดยรัฐแย่ง

เอาค่าชดใช้ทดแทนที่ควรได้แก่เหยื่ออาชญากรรมไปเป็นค่าปรับเข้ารัฐโดยอ้างว่าความผิดที่กระทำต่อเหยื่อเป็นความผิดต่อรัฐ รัฐต้องมีค่าใช้จ่าย ต้องจ้างตำรวจ อัยการ ศาล ราชทัณฑ์ ดังนั้นเงินนั้นต้องได้แก่รัฐเพื่อเป็นค่าจัดการดังกล่าว หากเหยื่อต้องการก็ให้ไปฟ้องทางแพ่งเอาเอง ช่างน่าสงสารเหยื่ออาชญากรรมที่ต้องตกเป็นเหยื่อซ้ำแล้วซ้ำเล่าแล้ว “*ความยุติธรรมทางสังคม*” สำหรับเหยื่ออาชญากรรมอยู่ที่ไหน?

จนเมื่อเกิดกระแสความเคลื่อนไหวของยุติธรรมสมานฉันท์เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2545 มีการสัมมนาแห่งชาติว่าด้วยความยุติธรรมสมานฉันท์ครั้งที่ 1 เพื่อนำเสนอความยุติธรรมสมานฉันท์แก่ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมทางอาญาทั้งหลาย แนวคิดของการจัดสัมมนาระดับชาติอย่างเป็นทางการเพื่อเปิดตัวแนวคิดความยุติธรรมสมานฉันท์ ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล ผู้เข้าฟังการเปิดตัวคือผู้นำในวงการศึกษากฎหมายและบุคคลในระดับสูงในสังคมไทย ประธานการสัมมนา คือ นายกรัฐมนตรี และที่สำคัญอย่างยิ่งคือสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าเพชรกิติยาภา พระธิดาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามกกุฎราชกุมาร การสัมมนาครั้งนั้นมีการถ่ายทอดสดออกอากาศไปพร้อม ๆ กันทั่วประเทศ แม้ว่าความยุติธรรมสมานฉันท์จะได้รับการสนับสนุนด้วยดีแต่ในความเป็นจริงนั้นในการนำมาใช้ไม่ใช่เรื่องที่จะทำได้ง่าย ๆ เลย

ในความเห็นของ ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์² เชื่อว่ายุติธรรมสมานฉันท์จะเป็นวิธีการที่มีประโยชน์ต่อการจัดการกับปัญหาอาชญากรรมในกรณีของประเทศไทย และสามารถแก้ไขปัญหาใด ๆ ในการบริหารงานยุติธรรม เป้าหมายสำคัญในการป้องกันอาชญากรรมโดยยุติธรรมสมานฉันท์ คือการลดจำนวนผู้ต้องโทษในเรือนจำและลดการใช้กระบวนการยุติธรรมแบบทางการลง โดยการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดด้วยกลวิธีที่จะสามารถทำให้ผู้กระทำผิด “ผูกพันตนเอง” ที่จะต้องรับผิดชอบชดใช้เยียวยาให้กับ “เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน” นอกจากนี้ยุติธรรมสมานฉันท์ที่สามารถทำให้ทุกฝ่ายสามารถกลับคืนสู่สถานภาพเดิมได้คือกระบวนการที่ต้องพึ่งพา “กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและการเสริมพลังอำนาจให้กับสมาชิกแต่ละคนของชุมชนและชุมชนในการจัดการกับอาชญากรรมและปัญหาความไร้ระเบียบอื่น ๆ ในชุมชนที่โดยปกติได้รับการแก้ไขโดยภาครัฐแต่ฝ่ายเดียว”

การเดินตามนโยบาย “กระบวนการที่คนมีส่วนร่วมของชุมชน” ความยุติธรรมสมานฉันท์ต้องเน้นการแก้ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาความยุติธรรมด้วยวิธีการ “ขยายหรือเปิดหน่วยงานหรือบทบาทที่หน่วยงานต่าง ๆ ในระบบยุติธรรมทางอาญาเคยทำมาและยึดถือว่าเป็นอำนาจหน้าที่ของตนเท่านั้น” ให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำแทนในระดับท้องถิ่น

² Dr. Kittipong Kittayarak, Workshop 2: Enhancing Criminal Justice Reform, Including Restorative Justice, 22 April 2005 The 11th United Nation Congress on Crime Prevention and Criminal Justice 1

ยุติธรรมสมานฉันท์ยังสนับสนุนการใช้ประโยชน์จากการทำงานร่วมกันอย่างเป็นหุ้นส่วนใน รูปแบบต่าง ๆ ระหว่างภาคเอกชน ภาครัฐ ชุมชน และประชาชนโดยทั่วไป

ผู้กระทำการผิดมองความยุติธรรมทางอาญาอย่างไร?

“ความยุติธรรมทางสังคม” ที่เริ่มเป็นกระแสชูนานกับ “ความยุติธรรมทางอาญา” เหตุผล สืบเนื่องจากปัญหาที่เรือนจำมีจำนวนนักโทษที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง นักโทษส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ ยากไร้ สืบเนื่องจากศาลใช้โทษจำคุกมากเกินไป ประกอบกับการระบาดของยาเสพติดประเภทแอม เฟตามีนและรัฐมีนโยบายเอาจริงกับยาเสพติด ผลทำให้นักโทษล้นเรือนจำต้องอยู่กันอย่าง เบียดเสียดแออัด ทำให้เรือนจำต้องให้ความสำคัญกับ “การควบคุม” เป็นหลัก จึงไม่สามารถให้ การบำบัดตามความจำเป็นและความต้องการของผู้ต้องโทษแต่ละคนได้ จนเป็นเหตุให้เกิดความ วุ่นวายในเรือนจำหลายครั้ง ด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเองก็ยังคงเผชิญกับปัญหาเดิมๆ เนื่องจากไม่มีมาตรการคัดกรอง เพื่อการหันเหคดี กว่าศาลจะมีคำพิพากษาในแต่ละคดีต้องใช้เวลา มากกว่า 1 ปี ส่งผลกระทบต่อคนยากจนซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของเรือนจำที่ไม่สามารถประกัน ตัวเองออกไปได้ก็จะต้องถูกคุมขังระหว่างรอการพิจารณาพิพากษาเพราะความ “ไม่เท่าเทียมกัน” ในทางการเงิน เช่นเดียวกันกับกรณีของ ผู้ที่ถูก “กักขังแทนค่าปรับ” ที่ยากจน ทั้งสองกรณีผู้ถูกคุม ขังไม่ได้รับการบำบัดฟื้นฟูที่จำเป็นใด ๆ จึงเกิดความแตกต่างระหว่าง “คนรวยกับคนจน” ขึ้นมา ทันที และเป็นอุทาหรณ์สำหรับการมุ่งอำนาจ “ความยุติธรรมทางอาญา” ที่ไม่ได้คำนึงถึงหลัก “ความยุติธรรมทางสังคม”

ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการบังคับใช้พระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545 ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นโปรแกรมลดอุปสงค์ด้านยาเสพติดสำหรับผู้ติดยา/ผู้เสพยาเสพติด ให้โทษโดยเฉพาะยาบ้าซึ่งกำลังระบาดอย่างรุนแรงแทนฝิ่นและเฮโรอีนในขณะนั้นที่ระบาดรุนแรง จนหมุ่คนทุกชนชั้น โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ส่วนใหญ่ต่าง “ยากจน” ต้องตกเป็น “เหยื่อของ ยาเสพติด” (Drug Victim) ในขณะเดียวกันยังถือว่าเป็น “ความผิดอาญา” กลายเป็นคนมีสองสถานะ ในคน ๆ เดียวกัน รัฐบาลไทยจึงจัดให้ปัญหาเสพติดเป็นวาระของชาติในลำดับต้น และทำให้การ บังคับบำบัดฟื้นฟูตามพรบ.ดังกล่าว เป็นการ “หันเหคดียาเสพติดให้โทษ” (Drug Diversion Programs) เป็นครั้งแรกในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทย

กฎหมายนี้ต้องการให้ผู้ติดยาเสพติดเข้ารับการบำบัดแทนการส่งไปฟ้องคดี และหากผู้นั้น ปฏิบัติตามเงื่อนไขการบำบัดและผลการบำบัดเป็นที่พอใจผู้นั้นก็จะได้รับการปลดปล่อยจากคดีนั้น โดยอัยการจะมีคำสั่งไม่ฟ้องซึ่งผู้นั้นยังจะได้รับความช่วยเหลือต่อเนื่องในชุมชนตามหลักการ “ความยุติธรรมทางสังคม” เพื่อให้สามารถคืนสู่ชุมชนได้อย่างพลเมืองดี และด้วยตระหนักถึงภาระ การบังคับบำบัดและนโยบายของรัฐในการต่อสู้กับยาเสพติดในยุทธศาสตร์ด้านการลดอุปสงค์ว่าจะ ไม่มีความสำเร็จได้เลยหากขาด “กระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชน” อย่างแท้จริงเพื่อเป็นหุ้นส่วน

ในการจัดและลดปัจจัยเสี่ยง สร้างและเพิ่มความเข้มแข็งให้กับปัจจัยคุ้มครองในชุมชนเพื่อทำให้ชุมชนมีสภาพที่เอื้ออำนวย ต่อการคืนสู่ชุมชนเชิงพลเมืองดีของผู้ผ่านการบำบัดด้วยการให้ความช่วยเหลือสนับสนุนอย่างต่อเนื่องในชุมชน ชุมชนจึงเป็นตัวแปรและเป็น “หัวใจสำคัญ” ต่อการป้องกัน การบำบัดรักษา รวมทั้งการปราบปรามและการควบคุมยาเสพติดอีกด้วย ยุทธศาสตร์หรือตัวแปรที่สำคัญต่อการเอาชนะยาเสพติดอย่างยั่งยืนจึงอยู่ที่ “กระบวนทัศน์ชุมชน” (Community Paradigm)

ยุทธธรรมชุมชนให้ “ความยุติธรรมทางสังคม” กับทุกฝ่าย

หากเปรียบกระบวนการยุติธรรมทางอาญาดั้งเดิมเป็นเสมือนต้นไม้คงเทียบได้ตั้งต้นสน ที่เติบโตสูงขึ้นไปในทางคั่งมุ่งเฉพาะตั้งรับ (Reactive) ซึ่งจะทำงานเมื่อความผิดเกิดขึ้นแล้ว โดยยึดเอาผู้กระทำผิดเป็นศูนย์กลาง (Offender Focused) โดยให้ความสำคัญสูงสุดกับการลงโทษแต่การแก้ไขฟื้นฟูที่งานวิจัยรับรองว่าให้ผลต่อการป้องกันการกระทำผิดซ้ำได้ดีที่สุดกลับให้ความสำคัญต่ำสุด ความเป็นต้นสนจึงไม่สามารถแผ่กิ่งก้านสาขาให้ความร่มเย็น และปกป้องคุ้มครองสังคมจากอาชญากรรมได้ ความเป็นต้นสนจึงทอดทิ้งเหยื่ออาชญากรรมให้หนาวสั่นอยู่ข้าง ๆ ลำต้นเพราะไร้กิ่งก้านและใบอันหนาที่บ่งชี้จะเป็นร่มเงาและที่พักพิง ความเป็นต้นสนจึงโอนไปเอนมาท่ามกลางพายุปรปักษ์ที่แผ่รังสีฟาดฟันรุนแรง ที่ไม่รู้ว่เมื่อใดที่ต้นสนนั้นจะโค่นลงมาทับ จึงเต็มไปด้วยความระวังภัยเคลงใจตลอดเวลาไม่มีความสุข แต่เมื่อหันไปมองที่ต้นไทรที่ยืนตระมืนอยู่อยู่เคียงข้าง ต้นที่เพียงแค่มองก็ให้ความรู้สึกสบายเย็นตา เกิดความสงบเย็นแม้ยังไม่ได้เข้าไปอาศัยได้ร่มเงายามแดดที่แผดกล้าหรือเมื่อยามฝนแรง ต้นไทรช่างมั่นคงไม่โยกคลอนแม้พายุจะรุนแรงเพียงใด ต้นไทรแผ่กิ่งก้านสาขาให้รัศมีครอบคลุมพื้นที่ได้กว้างขวางตามอายุขัย และเมื่อเข้าไปอยู่ภายใต้ร่มเงาจะให้ความรู้สึกผ่อนคลายสงบเย็นทั้ง ๆ ที่ต้นไทรก็อยู่เฉย ๆ ได้ยืนเสียนกร้อง รู้สึกปลอดภัยที่อาจพลอกลับได้อย่างง่ายดาย ต้นไทรเปรียบได้ดั่ง “ยุทธธรรมชุมชนและยุติธรรมสมานฉันท์” ที่เอื้ออาทรเหยื่ออาชญากรรมและชุมชน โดยจะไม่ยอมทอดทิ้งเหยื่ออาชญากรรม และชุมชน แม้กระทั่งผู้กระทำผิดในวันอรรมเงา ที่สำคัญที่สุดยังมุ่งคุ้มครองสังคมและชุมชนจากอาชญากรรมด้วยการให้เหยื่ออาชญากรรมและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของกระบวนการยุติธรรม ทั้งยังมุ่งแก้ไขเยียวยาให้ผู้กระทำผิดเกิดสำนึกรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ปรับเปลี่ยนตนเองให้เป็นพลเมืองดี สามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างปกติสุข จึงเป็นกิ่งก้านที่แผ่ขยายออกไปจากเป้าประสงค์เดิมไปสู่ชุมชนและเหยื่ออาชญากรรมที่มีอยู่ทุกหย่อมหญ้า ต้นยุทธธรรมชุมชนและยุติธรรมสมานฉันท์ เป็นต้นไม้ที่แผ่ฐานรากออกไปโดยรอบตามรัศมีของกิ่งก้านเพื่อให้ความมั่นคงแก่กิ่งก้านและใบ ที่จะป็นดอกผล และร่มเงาแก่คนกา และสัตว์น้อยใหญ่ที่ต่างพึ่งพาซึ่งกันและกัน

ยุทธธรรมชุมชนคืออะไร?

“ยุทธธรรมชุมชนหมายถึงการป้องกันอาชญากรรม และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมในรูปแบบต่างๆ ในความรับผิดชอบของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมหน่วยใดหน่วยหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันหรือในกิจกรรมนั้น ๆ โดยมีเป้าหมายสุดท้ายเพื่อคุณภาพชีวิตของชุมชน” (Karp กับ Clear: 2000:324)

จากคำจำกัดความของยุทธธรรมชุมชนดังกล่าวจะเห็นว่ายุทธธรรมชุมชนประกอบด้วยตัวละครอย่างน้อยสองฝ่าย ฝ่ายแรกคือหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมหน่วยใดหน่วยหนึ่ง ฝ่ายที่สองคือชุมชน ซึ่งการให้ความหมายของยุทธธรรมชุมชนเช่นนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับยุทธธรรมชุมชนได้ง่ายยิ่งขึ้น

องค์กรอื่น ๆ หรือหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนมากกว่าหนึ่งหน่วยงานจะเข้ามาทำงานร่วมกับหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมตามช่องทางที่เปิดโอกาสให้ นั้นจะกระทำได้หรือไม่ ก็ตอบว่าได้ขึ้นอยู่กับปัญหาและเป้าประสงค์ของการแก้ปัญหา นั้น ๆ ว่าชุมชนนั้นได้ร่วมกันตั้งเป้าประสงค์ที่ต้องการแก้ไขให้บรรลุไว้ที่เป้าประสงค์ และการที่จะบรรลุเป้าประสงค์นั้น ๆ ชุมชนมีประสบการณ์มาก่อน หรือมีความสามารถทำได้เองหรือไม่ หากไม่สามารถทำได้เองชุมชนจะประสานเพื่อดึงหน่วยงานใดหรือองค์กรใดเข้ามาร่วมทำงานด้วยบ้าง ด้วยเหตุผลข้อนี้ทำให้ยุทธธรรมชุมชนอาจมีรูปแบบที่มีโครงสร้างง่าย ๆ ดังปรากฏตามคำจำกัดความดังกล่าวแล้วข้างต้น และนอกจากนี้ยุทธธรรมชุมชนยังมีรูปแบบที่ค่อนข้างซับซ้อนที่มีองค์กรหรือหน่วยงานที่เข้ามา ร่วมกันทำงานมากกว่าสองหน่วย และรูปแบบที่ซับซ้อนที่บูรณาการการทำงานร่วมกันแบบเบ็ดเสร็จครอบคลุมหน่วยงานที่จำเป็นที่ชุมชนจะต้องประสานดึงให้เข้ามาทำงานร่วมกันเพื่อให้เป้าประสงค์ที่ชุมชนร่วมกันตั้งไว้นั้นบรรลุผลสำเร็จ

คำว่า “มีส่วนร่วม” นั้นหมายความว่าชุมชนอาจเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมหรือในกิจกรรมใด ๆ ของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมตามที่เปิดโอกาสให้ในหลายระดับก็ได้ ตั้งแต่ระดับการมีส่วนร่วม “ต่ำสุด” เช่นการให้ข้อมูลข่าวสารแก่หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมไปจนถึงการมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการเป็น “หุ้นส่วน” กับหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ชุมชนที่จะทำงานร่วมกับหน่วยงานใด ๆ ในกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นทางการหุ้นส่วนหมายถึงชุมชนที่รวมตัวกันในรูปแบบ “องค์กรชุมชน” ที่มีชื่อเรียกขานมีการประชุมกันเป็นระยะ ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มกลองยาว กลุ่มเฝ้าระวังชุมชน กลุ่มอาสาสมัครโรงเรียน วัดหรือมัสยิด เป็นต้น

การทำงานร่วมกันนั้นมีเป้าหมายเพื่อชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน
กิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้นประกอบด้วย

- 1) กิจกรรมเชิงรุกได้แก่การป้องกันในรูปแบบต่าง ๆ ก่อนที่จะเกิดอาชญากรรม เช่น การเฝ้าระวังอาชญากรรมในชุมชน การแก้ไขปัญหาที่เป็นปัจจัยเสี่ยงต่อการกระทำผิดในชุมชน การศึกษาค้นหาความต้องการของชุมชนเป็นต้น และ
- 2) กิจกรรมเชิงรับได้แก่กิจกรรมใดๆภายหลังที่เกิดอาชญากรรมแล้ว เช่น การระงับข้อพิพาทหรือความขัดแย้ง การสงเคราะห์ช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรม การเตรียมการก่อนปล่อยเพื่อรับคืนผู้กระทำผิดจากเรือนจำสู่ชุมชน การควบคุมและสอดส่องผู้กระทำผิด การช่วยเหลือสงเคราะห์ในการปรับตัวเข้ากับชุมชน การจัดให้ผู้กระทำผิดทำงานบริการสาธารณะเป็นต้น

ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างไร ? จึงจะเรียกว่าเกิดยุติธรรมชุมชนขึ้นแล้ว?

เพียงประชาชนแจ้งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเบาะแสของอาชญากรรมเท่านั้นยังไม่ถือว่ายุติธรรมชุมชนเกิดแล้ว การแจ้งเบาะแสเป็นการทำหน้าที่ของพลเมืองดีเป็นการกระทำฝ่ายเดียวที่รัฐเป็นผู้ได้ประโยชน์ แม้ผู้แจ้งจะได้รับประโยชน์ตอบแทนหากมีการจับกุมอาชญากรรมตามที่แจ้งไปได้อย่างรวดเร็วในแง่ของความสงบเรียบร้อยก็ตาม การที่ประชาชนจะแจ้งเบาะแสอาชญากรรมให้กับรัฐนั้นประชาชนผู้นั้นต้องมีจิตสาธารณะและที่สำคัญที่สุดประชาชนนั้นต้องไว้วางใจรัฐว่าหากแจ้งแล้วตนจะไม่ได้รับผลร้ายจากการแจ้งหรือจะต้องมีการดำเนินการจับกุมทันทีอย่างจริงจังเป็นต้น แต่หากการแจ้งเบาะแสนั้นเกิดจากการสร้างสัมพันธ์ภาพกับชุมชน โดยภาครัฐก็ถือได้ว่ายุติธรรมชุมชนเริ่มเกิดขึ้นแล้วซึ่งหากอยากรู้ว่ายุติธรรมชุมชนเกิดขึ้นแล้วหรือไม่ให้ตรวจสอบว่าเข้าองค์ประกอบครบทั้ง 5 ข้อดังต่อไปนี้หรือไม่ 1) เน้นปฏิบัติการในระดับพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง 2) เน้นการใช้กระบวนการแก้ปัญหา 3) เน้นการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบ 4) มีเป้าหมายเพื่อคุณภาพชีวิตของชุมชน และ 5) เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน/ชุมชน

1) ยุติธรรมชุมชนเน้นปฏิบัติการในพื้นที่

แม้คำว่า “ชุมชน” จะมีผู้ให้คำจำกัดความหรือให้ความหมายไว้หลากหลายแตกต่างกันเช่น ชุมชนของผู้ที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกันและทำกิจกรรมร่วมกันในสิ่งที่กลุ่มของตนสนใจ แต่ยุติธรรมชุมชนกลับเน้นปฏิบัติการในระดับพื้นที่ตามเขตภูมิศาสตร์ โดยมีเหตุผลดังนี้

ประการแรก เพราะยุติธรรมชุมชนมีเป้าหมายสุดท้ายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและความ เป็นอยู่ของชุมชนจึงจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลที่มีขอบเขตของพื้นที่แน่นอนในการประเมินผลทั้งก่อน และภายหลังการดำเนินงานว่าบรรลุเป้าหมายหรือไม่

ประการที่สอง ยุติธรรมชุมชนเน้นการแก้ปัญหาทั้งการแก้ปัญหาก่อนที่จะเกิดอาชญากรรมจะเกิด และการแก้ปัญหาเมื่อเกิดอาชญากรรมแล้วดังนั้นจึงจำเป็นต้องกำหนดขอบเขตของพื้นที่เพื่อศึกษา ข้อมูลของพื้นที่นั้น โดยละเอียดและนำข้อมูลนั้นเข้ามาสู่กระบวนการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่อาชญากรรมระบาดรุนแรง ข้อมูลมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการที่ชุมชนจะตัดสินใจร่วมกันในการเลือกปัญหาที่ต้องการจะแก้ไขก่อนและหลังตามลำดับความเร่งด่วนของ

พื้นที่ กำหนดเป้าประสงค์ กำหนดยุทธศาสตร์หรือกิจกรรม กำหนดผู้ที่จำเป็นต้องดึงเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ปัญหา กำหนดระยะเวลาที่ปัญหานั้นน่าจะสามารถแก้ไขได้สำเร็จ และ กำหนดผลลัพธ์ที่ต้องการจากกระบวนการแก้ปัญหานั้น

ประการที่สาม ยุติธรรมชุมชนมุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาของชุมชน โดยชุมชน ยุติธรรมชุมชนจะพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อส่งเสริมให้สมาชิกชุมชนมีโอกาสพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องผ่านทางกระบวนการแก้ปัญหาของชุมชน โดยเชื่อว่ากระบวนการมีส่วนร่วมจะทำให้สมาชิกของชุมชนเกิดความรู้สึกถึง “ความเป็นชุมชนเดียวกัน” เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ห่วงแหนชุมชนของตน ต้องการปกป้องศักดิ์ศรีของชุมชนของตน ไม่ต้องการให้ผู้ใดมาเหยียบย่ำศักดิ์ศรีของชุมชนของตน การพัฒนาความสัมพันธ์ในรูปแบบดังกล่าวเป็นการถักทอความสัมพันธ์ระหว่างมวลสมาชิกของชุมชนตามแนวระนาบที่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี

2) ยุติธรรมชุมชนเป็นกระบวนการแก้ปัญหา

ยุติธรรมชุมชนแตกต่างจากกระบวนการแก้ปัญหาอาชญากรรมของระบบยุติธรรมทางอาญาแบบดั้งเดิมที่ใช้วิธีการลงโทษจำคุกเป็นหลัก และอาชญากรรมถูกมองว่าเป็นการแข่งขันระหว่างฝ่ายโจทก์ กับ ฝ่ายจำเลย

แต่สำหรับยุติธรรมชุมชน อาชญากรรมและความไร้ระเบียบทั้งหลาย จะได้รับการแก้ไขด้วย “รูปแบบการแก้ปัญหา” ในรูปแบบต่างๆกัน ทั้งการแก้ปัญหาลงท้ายที่เกิดอาชญากรรมแล้ว และการแก้ปัญหาก่อนที่จะเกิดอาชญากรรม

การทำงานร่วมกันแบบยุติธรรมชุมชนจะจัดให้มีเวทีสาธารณะสำหรับชุมชน เช่นการประชุมชุมชน หรือประชุมคุ้มหมู่บ้าน เพื่อให้หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา องค์กรชุมชนท้องถิ่นทั้งหลาย สมาชิกของชุมชน ได้พบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็น ความวิตกกังวล และความห่วงใยต่อชุมชน ข้อมูลเหล่านั้นสามารถที่จะให้คำตอบได้ว่าทางออกสำหรับปัญหาของชุมชนควรทำอย่างไร? ยุติธรรมชุมชนเน้นทั้งการแก้ปัญหาลงท้ายที่สงบเรียบร้อยที่ต้องกระทำเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชน และผลที่จะเกิดตามมาจากการแก้ปัญหานั้นๆ

“กระบวนการแก้ปัญหาค้นหา” (Problem Solving Paradigm) แตกต่างจาก “กระบวนการค้นแบบปรปักษ์” (Conflict Paradigm) อยู่ตรงที่กระบวนการแก้ปัญหาค้นหาต้องพึ่งพา “ข้อมูล” “การพิจารณาข้อมูลอย่างรอบคอบ” และ “ความสนใจของสมาชิกชุมชนที่จะทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหานั้นๆ” กระบวนการแก้ปัญหาค้นหาเชื่อว่าการที่ประชาชนมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความห่วงใยร่วมกัน ภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีกติกาก่อนที่เกิดจากการตกลงร่วมกันและพร้อมด้วยข้อมูลเช่นนี้ การแก้ปัญหาค้นหาใดๆจะสามารถพบทางออกได้เสมอ

ข้อมูลชุมชนจะนำมาใช้ในกระบวนการแก้ปัญหา 3 แนวทาง

ประการแรก ข้อมูลทางภูมิศาสตร์จะใช้เพื่อจัดลำดับความเร่งด่วนที่จะต้องเข้าจัดการโดย “ยุติธรรมชุมชน” พื้นที่ที่อาชญากรรมระบาดรุนแรงย่อมมีความจำเป็นที่ระบบยุติธรรมทางอาญาจะต้องใช้ “ยุติธรรมชุมชน” เข้าไปจัดการก่อน แต่ไม่ใช่เพราะอาชญากรรมที่รุนแรงเท่านั้น หากแต่เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชนที่ต้องให้ความสำคัญมากกว่า

ประการที่สอง ความต้องการและความวิตกกังวลของชุมชนเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญในกระบวนการแก้ปัญหา สมาชิกของชุมชนสามารถให้ข้อมูลแก่ผู้ปฏิบัติงานในระบบยุติธรรมทางอาญาได้ดีที่สุดเพราะพวกเขาสัมผัสและใกล้ชิดกับข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาคุณภาพชีวิตของชุมชน

ประการที่สาม ข้อมูลนั้นจะนำมาตั้งเป้าหมายที่สามารถจะวัดได้ถึงความก้าวหน้าของยุติธรรมชุมชนที่ดำเนินการในพื้นที่นั้นๆ โดยเทียบเคียงกับฐานข้อมูลเดิม

3) ยุติธรรมชุมชนยึดหลักการกระจายอำนาจ และความรับผิดชอบ

การบริหารจัดการของระบบยุติธรรมทางอาญาแบบดั้งเดิมเป็นการบริหารในทางตั้งระบบยุติธรรมทางอาญาจะแบ่งออกเป็นชั้นๆ ผู้ปฏิบัติในองค์กรในแต่ละชั้นจะรายงานขึ้นไปยังผู้บังคับบัญชาที่อยู่ใกล้ชิดขึ้นไปจนถึงระดับสูงสุด

“กระบวนการยุติธรรมชุมชน” เปลี่ยนรูปแบบการทำงานเช่นนั้นให้เป็นแนวระนาบทั้งหมดมีส่วนที่เป็นทางตั้งไม่มากนัก เหตุผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการยุติธรรมชุมชน ต้องพึ่งพาการทำงานร่วมกันแบบเป็นหุ้นส่วนกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องรวมทั้งชุมชน

เหตุผลที่ต้องดึงหลายภาคส่วนเข้ามาร่วมด้วยเพราะอาจมีบางปัญหาบางเป้าประสงค์ที่ชุมชนไม่มีประสบการณ์มาก่อน หรือ ไม่มีทรัพยากรเพียงพอ หรือ ไม่มีอำนาจที่จะกระทำได้เลยโดยลำพังชุมชนเอง เช่นการจับกุมผู้ที่ค้ายาเสพติดรายใหญ่ในชุมชน เพราะชุมชนจะจับได้เฉพาะความผิดซึ่งหน้า และชุมชนเองไม่มีอาวุธไม่ได้มีประสบการณ์ในการจับกุมจึงอาจเสี่ยงต่อภัยอันตรายได้ ดังนั้นการดึงตำรวจเข้ามาร่วมทำงานด้วยอย่างเป็นหุ้นส่วนในเป้าประสงค์นี้จึงมีความจำเป็น

องค์กรทั้งหลายที่ตกลงเป็นหุ้นส่วนยุติธรรมชุมชนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกับชุมชนจะต้องแต่งตั้งตัวแทนขององค์กรมาทำงานร่วมกัน รวมทั้งองค์กรชุมชนท้องถิ่นทั้งหลายในพื้นที่เป้าหมายด้วย เมื่อตัวแทนมาอยู่ร่วมกันที่โต๊ะประชุมจึงต้องมีผู้ใดผู้หนึ่งที่เป็นตัวแทนจากองค์กรใดองค์กรหนึ่งจะได้รับการคัดเลือกจากที่ประชุมให้ทำหน้าที่บริหารหุ้นส่วนยุติธรรมชุมชนที่เกิดขึ้น สมาชิกอื่นๆ ก็จะทำหน้าที่เป็นสมาชิก

หุ้นส่วนยุติธรรมชุมชนใดๆ จะไม่ประสบผลสำเร็จเลยหาก สมาชิกแต่ละคนเพียงแต่รับปากในที่ประชุม แต่ครั้งกลับไปรายงานต้นสังกัดแล้วต้นสังกัดไม่ยอมรับรู้ในสิ่งที่ตัวแทนไปปรับข้อผูกพันมา

ดังนั้นหลักการกระจายอำนาจ และความรับผิดชอบจึงเป็น “หัวใจ” ต่อความสำเร็จของยุติธรรมชุมชน ตัวอย่างเช่น ในกระบวนการต้นสังกัดชุมชน ตำรวจจะได้รับมอบอำนาจเต็มในการ

ตัดสินใจที่จะกระทำการใดๆเพื่อแก้ปัญหาในระดับชุมชนเมื่อเข้าทำงานร่วมกันแบบเป็นหุ้นส่วนใน ยุติธรรมชุมชนทุกรูปแบบ โดยไม่ต้องรายงานก่อนแล้วจึงค่อยตัดสินใจซึ่งซ้ำเกินไปในการ แก้ปัญหาที่เห็นอยู่เฉพาะหน้าในชุมชน

หลักการกระจายอำนาจเป็นหลักประกันว่าองค์กรที่เข้ามาเป็นหุ้นส่วนจะต้อง “ผูกพันตน” ตามที่ผู้แทนของตนได้เห็นชอบด้วยตามมติของที่ประชุมหุ้นส่วนยุติธรรมชุมชน

การผูกพันมีทั้งผูกพันที่จะใช้ทรัพยากรร่วมกันไม่ว่าจะเป็น บุคลากร ความเชี่ยวชาญ การเงิน ประสิทธิภาพ รวมทั้งบริการต่างๆที่องค์กรนั้นๆให้บริการแก่ชุมชนอยู่แล้ว

องค์กรที่เป็นสมาชิกของหุ้นส่วนยุติธรรมชุมชนจะนำทรัพยากร และบริการที่ตน ดำเนินการอยู่ หรือที่ตนมีเข้ามา “ร่วมทุน” ในหุ้นส่วนยุติธรรมชุมชนด้วย ซึ่งทรัพยากรที่แต่ละ องค์กรนำเข้ามาจึงไม่จำเป็นที่จะต้องเหมือนกัน เช่น สาธารณสุขอาจนำบริการตรวจสุขภาพให้กับ ชุมชนเข้ามาเป็นต้น

4) ยุติธรรมชุมชนให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตของชุมชนเป็นลำดับแรก

กระบวนทัศน์ยุติธรรมชุมชนเข้าใจในเป้าหมายของระบบยุติธรรมทางอาญาที่มุ่งให้ ความสำคัญกับผู้กระทำผิดเป็นลำดับแรก แต่ยังเห็นไปไกลกว่านั้นว่าเป้าหมายดังกล่าวยังอยู่ภายใต้ เป้าหมายหลักคือ “เพื่อคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชน”

กระบวนทัศน์ยุติธรรมชุมชนมีเป้าหมายสุดท้ายสองประการ

ประการแรกเพื่อลดอาชญากรรมและความหวาดกลัวในอาชญากรรม เช่นการปรับเปลี่ยน สภาพแวดล้อมที่จะทำให้เกิดอาชญากรรมและการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม การป้องกันการกระทำ ผิดซ้ำของผู้ถูกคุมความประพฤติหรือผู้ที่ได้รับการพัก/ลดโทษที่อยู่ในชุมชนเป็นต้น

ประการที่สอง เพื่อ “สร้างความแข็งแกร่ง” ให้กับชุมชนในการปกป้องคุ้มครองตนเอง โดย เห็นถึงความสำคัญใน “ศักยภาพของชุมชนในการจัดสวัสดิการเพื่อสมาชิกของชุมชน โดยชุมชน” (collective efficacy) และเห็นว่าชุมชนเป็นของสมาชิกชุมชนทุกคนไม่ว่าคนนั้นจะดีหรือเลว จน หรือร้าย กระบวนทัศน์ยุติธรรมชุมชนจึงไม่ทอดทิ้ง “ประสิทธิภาพ” ที่สมาชิกแต่ละคนของชุมชนมี อยู่ หากแต่จะรวบรวมเอาประสิทธิภาพของสมาชิกเหล่านั้น แล้วนำมาจัดระเบียบให้สามารถทำงาน ร่วมกันเพื่อให้เกิดผลโดยรวมต่อชุมชนของพวกเขาเอง

สภาพโดยทั่วไปของชุมชนอย่างน้อยสองประการที่เป็น “ความท้าทาย” ที่สำคัญต่อระบบ ยุติธรรมทางอาญาในการนำ “ยุติธรรมชุมชน” มาใช้

ประการแรก ชุมชนทั้งหลายต่างประกอบด้วยผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลาย และ องค์กรต่างๆ ในหลายระดับที่ต่างมีผลประโยชน์แข่งขันกัน ในสถานการณ์เช่นนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย สำหรับ “กระบวนการทำงาน” ของระบบยุติธรรมทางอาญาแบบดั้งเดิมที่จะสามารถประสานความ แตกต่างดังกล่าวเพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะในขณะที่การประกอบ

อาชญากรรม “ยิ่งส่งผลกระทบต่ออย่างชัดเจนต่อชุมชน” ก็ยิ่งทำให้ระบบยุติธรรมทางอาญา “หลงทาง ไม่ยอมที่จะอดทนกับการกระทำนั้นๆ” จึงอาจทำให้การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดคนนั้นมีสภาพเยี่ยง ศัตรู” ความสำคัญจึงอยู่ที่ว่าจะทำอย่างไรจึงจะทำให้เป้าหมายเพื่อคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดี ของชุมชนได้รับความสำคัญเป็นลำดับแรกโดยระบบยุติธรรมทางอาญา โดยจะต้องไม่ทอดทิ้ง สมาชิกคนใดคนหนึ่งไว้ นอกชุมชนหรือนอกกระบวนการยุติธรรม ประเด็นข้อนี้เป็นความท้าทายที่มีความหมายอย่างลึกซึ้งซึ่งต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่ต้องการจะทำงานแบบยุติธรรมชุมชน

ประการที่สอง ความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างผิดปกติซึ่ง หมายความว่าชุมชนนั้น ถูกทำลายจากอาชญากรรมที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงทำให้ชุมชนมีความสามารถลดน้อยลง และไม่สามารถระดมทรัพยากรของชุมชนเพื่อจัดการกับปัญหานั้นๆ ได้ ด้วยชุมชนเอง ยุติธรรมชุมชนหากต้องการจะให้ เป็นมาตรการที่มีความหมายต่อการจัดการกับ อาชญากรรมจะต้องทำให้ชุมชนเกิดความแข็งแกร่งพอที่จะแก้ปัญหานั้นๆ ได้ด้วยชุมชนเองนั่นจึง เป็นความท้าทายที่สำคัญ ไม่แพ้ความท้าทายประการแรก

5) ยุติธรรมชุมชนเปิดช่องทางให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมใน “กระบวนการต่างๆ” ของระบบ ยุติธรรมทางอาญา

การที่กระบวนการยุติธรรมหันมาให้ความสำคัญต่อ “กระบวนการที่คนมีส่วนร่วมของ ประชาชน” เกิดจากเหตุผลสองประการ

ประการแรก การควบคุมสังคมแบบทางการโดยตำรวจและโดยศาล ไม่สามารถควบคุม อาชญากรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพเนื่องจากมีทรัพยากรจำกัดจึงทำให้การควบคุมอาชญากรรมมี “สภาพเสมือนแผ่นฟิล์มที่เบาบาง” ในท่ามกลางสถาบันต่าง ๆ และวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนที่เป็น บ่อเกิดของระเบียบของชุมชนนั้นๆ การคุ้มครองที่เบาบางโดยตำรวจและศาลจึงถูกบดบังด้วย ความสามารถของครอบครัว โรงเรียน ศาสนา องค์กรภาคเอกชน และองค์กรอื่นๆที่อาสาทำงานเพื่อ การคืนผู้กระทำผิดกลับสู่ชุมชนอย่างพลเมืองดี และการคุ้มครองสังคมจากอาชญากรรมที่ทำได้ ดีกว่า

ประการที่สอง เกิดจากการยอมรับในหลักการพื้นฐานที่ว่าสมาชิกของชุมชนก็คือ ประชาชนในระบอบประชาธิปไตยที่ทำงานอย่างแข็งขันเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมยิ่งกว่าการมุ่ง เพื่อประโยชน์ส่วนตัว ความล้มเหลวของเราในอดีตที่ผ่านมาเกิดจากข้อสมมุติฐานที่ผิดพลาดที่ว่า “ปัญหาความปลอดภัยสาธารณะเป็นปัญหาของภาครัฐในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาท่านั้นหา ไขปัญหาของชุมชนไม่”

การริเริ่มยุติธรรมชุมชนในรูปแบบต่างๆที่ดำเนินการอยู่แล้วโดยหน่วยงานต่าง ๆ ใน กระบวนการยุติธรรมต่างเปิดช่องทางให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เปิดช่องให้ นั้นใน บทบาทต่าง ๆ อย่างหลากหลาย และบทบาทที่เปิดให้ นั่นล้วนเป็นบทบาทที่อาศัยความสามารถอย่าง

ใดอย่างหนึ่งที่ประชาชนมีอยู่แล้ว เช่นความสามารถที่จะบอกเล่าถึงปัญหาของชุมชน หรืออย่างน้อยที่สุดการเข้าร่วมประชุมในที่ประชุมของชุมชนที่ร่วมกันปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน เป็นต้น สมาชิกของชุมชนอาจเข้าร่วมใน “กระบวนการต่างๆ” ของระบบยุติธรรมทางอาญาในสองรูปแบบได้แก่

แบบใหม่เป็นทางการเช่นการอาสาสมัครเข้ามาทำงาน ในโครงการเฉพาะ โครงการใดโครงการหนึ่ง เข้ามาให้ความช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมในโครงการสงเคราะห์เหยื่ออาชญากรรมอาสาเข้ามาทำงานในโครงการเตรียมการคืนสู่ชุมชนสำหรับผู้กระทำผิดที่กำลังจะออกมาจากเรือนจำ และอาสาเข้าร่วมในกิจกรรมรณรงค์ป้องกันอาชญากรรม เป็นต้น

แบบทางการ เช่นอาสาสมัครเพื่อให้ได้รับคัดเลือกเข้ามาทำงาน เป็นกรรมการในคณะกรรมการด้านยุติธรรมทางอาญาทั้งหลายตัวอย่างเช่น คณะกรรมการใน *สภายุติธรรมชุมชนแห่งออสติน* (ในประเทศไทยยังไม่มีคณะกรรมการเช่นนี้) หรือ *คณะกรรมการคุมประพฤติเพื่อการชดใช้ทดแทนของรัฐเวอร์มอนท์* ในสหรัฐอเมริกา เพื่อเข้ามาใช้ประสบการณ์ที่ตนมีให้เกิดประโยชน์ต่อการทำงานของคณะกรรมการยุติธรรมชุมชนชุดนั้นๆ เป็นต้น

ชุมชนมีช่องทางที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับกระทรวงยุติธรรมได้อย่างไร ?³

ตามแผนยุทธศาสตร์กระทรวงยุติธรรม (2548-2551) ในยุทธศาสตร์ “ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชาชนมีส่วนร่วม” หน่วยงานต่าง ๆ สังกัดกระทรวงยุติธรรมได้เปิดช่องให้ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ 10 ช่องทางดังนี้

- 1) เป็นแนวร่วมในชุมชนที่จะร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นการเสริมสร้างความยุติธรรม ความเป็นธรรม และความสงบเรียบร้อยในชุมชน
- 2) ให้ความช่วยเหลือดูแลให้คำแนะนำและแก้ปัญหาในเบื้องต้นกับผู้ที่ถูกละเมิดสิทธิและเสรีภาพ หรือแก่ผู้ที่ต้องการคำแนะนำเบื้องต้นทางด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม
- 3) การลดข้อพิพาทความขัดแย้งในชุมชน
- 4) การป้องกันอาชญากรรมในชุมชน
- 5) แจ้งข่าวแจ้งเบาะแสและให้ความร่วมมือในด้านนิติวิทยาศาสตร์
- 6) เผื่อระวังแจ้งข่าวแจ้งเบาะแสทางคดีความหรือการกระทำผิดกฎหมายใด ๆ
- 7) การแก้ไขฟื้นฟูและช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้กระทำผิด
- 8) ให้ความช่วยเหลือดูแลผู้ที่ได้รับความเสียหายและผลกระทบจากอาชญากรรม
- 9) จัดตั้งและดำเนินการในศูนย์ยุติธรรมชุมชนเพื่อเป็นจุดเชื่อมโยงของหน่วยงานของกระทรวงยุติธรรมในพื้นที่

³http://www.probaton.go.th/admin/stock/images_stock/20050210105348_1.pdf

10) บทบาทอื่น ๆ ที่กระทรวงยุติธรรมพิจารณาแล้วว่าเหมาะสมต่อการดำเนินงานเพื่อ
ประโยชน์สุขของชุมชน

ประชาชน ชุมชนที่สังกัดในต่างจังหวัดสามารถขอเข้ามามีส่วนร่วมกับหน่วยงานสังกัด
กระทรวงยุติธรรมได้ที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดในกรณีต่างจังหวัด หรือที่สำนักงานคุมประพฤติ
ประจำศาลต่าง ๆ ในกรณีกรุงเทพมหานคร

ตามบทบาทของชุมชนทั้ง 10 ข้อดังกล่าวข้างต้นที่กระทรวงยุติธรรมเปิดช่องให้ชุมชนเข้า
มาร่วมนั้น เป็นการเข้าร่วมในลักษณะ “สมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชน” ซึ่งสามารถแบ่งออกได้
เป็นสองลักษณะคือบทบาทที่สมาชิกทำได้โดยลำพังกับบทบาทที่ต้องทำร่วมกันกับผู้อื่น ดังนี้

บทบาทที่สมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนทำได้โดยลำพังตามความสนใจและความถนัด
เช่น

- (1) การให้ความช่วยเหลือดูแลให้คำแนะนำและแก้ปัญหาในเบื้องต้นกับผู้ที่ถูกละเมิด
สิทธิและเสรีภาพ หรือแก่ผู้ที่ต้องการคำแนะนำเบื้องต้นทางด้านกฎหมายและ
กระบวนการยุติธรรม
- (2) แจ้งข่าวแจ้งเบาะแสและให้ความร่วมมือในด้านนิติวิทยาศาสตร์
- (3) ใฝ่ระวังแจ้งข่าวแจ้งเบาะแสทางคดีความหรือการกระทำความผิดกฎหมายใด ๆ
- (4) การแก้ไขฟื้นฟูและช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้กระทำผิด และ
- (5) ให้ความช่วยเหลือดูแลผู้ที่ได้รับความเสียหายและผลกระทบจากอาชญากรรม

บทบาทที่สมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนไม่สามารถจะทำโดยลำพังได้หากแต่จะต้อง
ทำงานร่วมกับสมาชิกอื่นๆ ของชุมชน กลุ่ม องค์กร รวมทั้งสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน บทบาท
ดังกล่าวได้แก่

- (6) การจัดตั้งและดำเนินการในศูนย์ยุติธรรมชุมชนเพื่อเป็นจุดเชื่อมโยงของหน่วยงาน
ของกระทรวงยุติธรรมในพื้นที่
- (7) การลดข้อพิพาทความขัดแย้งในชุมชน
- (8) การรณรงค์ป้องกันอาชญากรรม
- (9) เป็นแนวร่วมในชุมชนที่จะร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็น
การเสริมสร้างความยุติธรรม ความเป็นธรรม และความสงบเรียบร้อยในชุมชน
และการป้องกันอาชญากรรม

ข้อสังเกต บทบาทหรือช่องทางตามข้อ (9) นั้นกว้างมากโดยเปิดช่องให้ประชาชน/ชุมชนสามารถที่
จะเข้าร่วมมือกันกับหน่วยงานหน่วยใดหน่วยหนึ่งของกระทรวงยุติธรรมในการดำเนินกิจกรรม
รูปแบบต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางดังนี้

- การเสริมสร้างความยุติธรรม เช่นการตอกย้ำเพื่อพัฒนาปทัสถานทางพฤติกรรมของมวลสมาชิกของชุมชน การให้การปกป้องคุ้มครอง กลุ่มด้อยโอกาส ได้แก่เด็ก สตรี คนชรา กลุ่มเสี่ยงที่จะกระทำผิด กลุ่มผู้กระทำผิดที่คืนสู่ชุมชน คนพิการฯลฯ
- ความเป็นธรรม และความสงบเรียบร้อยในชุมชน เช่นการป้องกันการเอารัดเอาเปรียบ การแบ่งฝักแบ่งฝ่ายทำให้เลือกปฏิบัติในชุมชน การส่งเสียงอึกทึก การทำตัวเกะกะเกรในชุมชน การทำให้เกิดภาพเลอะเทอะเปรอะเปื้อน เป็นต้น และ
- การป้องกันอาชญากรรมซึ่งซ้ำกับที่กล่าวไว้ในข้อ (8)

บทบาทหรือช่องทางที่กระทรวงยุติธรรมเปิดไว้ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้นเป็นบทบาทหรือช่องทางที่ชุมชนมีขีดความสามารถที่จะทำได้อยู่แล้วตามความสนใจและความถนัด กล่าวคือ สมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่ไม่ชอบทำงานร่วมกับบุคคลอื่นก็อาจเข้ามามีส่วนร่วมกับกระทรวงยุติธรรมดังที่กล่าวไว้ในประการแรกก็ได้

สำหรับสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนมีความถนัดและชอบทำงานร่วมกับบุคคลอื่นนอกจากจะเข้ามามีบทบาทในประการแรกแล้วก็สามารถที่จะใช้ความถนัดความสามารถหรือประสบการณ์ที่มีเข้ามามีส่วนร่วมในบทบาทต่าง ๆ ดังที่กล่าวไว้ในประการที่สองได้อีกด้วย

ประโยชน์ของยุติธรรมชุมชน

ยุติธรรมชุมชนทำงานภายใต้หลักปรัชญา 7 ข้อ โดยแต่ละข้อจะเกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมากมายดังนี้

1) เป็นการรักษาปทัสถานทางพฤติกรรมของชุมชน

ครั้งใดก็ตามที่ชุมชนใดๆ เข้าจัดการกับอาชญากรรมหรือปัญหาอื่นใดที่เกิดขึ้นกับชุมชน ด้วยกระบวนการตอกย้ำปทัสถานทางพฤติกรรมต่อมวลสมาชิกของชุมชนที่ฝ่าฝืนระเบียบของชุมชนหรือต่อกฎหมายบ้านเมือง เช่น “การระงับข้อพิพาทหรือความขัดแย้งในชุมชน” ไม่เพียงแต่จะทำให้ชุมชนนั้นๆ ได้รับความเคารพและความเชื่อถือจากมวลสมาชิกในการรักษาระเบียบทางคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมของชุมชนเพิ่มมากขึ้นในทุกๆ ครั้งเท่านั้น หากแต่ยังเป็น *สัญลักษณ์* ที่เกิดจากการตอกย้ำและกลายเป็น *สัญลักษณ์เตือน* ให้แก่สมาชิกผู้ใดที่คิดจะฝ่าฝืนปทัสถานของชุมชน

หลักประชาธิปไตยว่าด้วยการ “เคารพกฎกติกา” ได้นำมาใช้บังคับใน “กระบวนการ” แก้ปัญหาดังกล่าว กระบวนการตอกย้ำปทัสถานมีความหมายที่ลึกซึ้งยิ่งกว่าเพียงเพื่อให้เกิดการยอมรับว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก หากแต่กระบวนการตอกย้ำปทัสถานเป็นกระบวนการสร้าง “ปัญญา” ให้กับทั้งผู้ร่วมให้การเตือน ผู้ที่ถูกเตือน ผู้เกี่ยวข้อง และผู้ที่มีส่วนรับรู้ข่าวสารการเตือน ที่ประกาศย้ำเตือนให้มวลสมาชิกทราบทั่วกันถึงมาตรฐานทางพฤติกรรมที่ทุกคนจักต้องให้ความเคารพ

2) เหยื่ออาชญากรรมและชุมชนได้รับการชดใช้ทดแทน ผู้กระทำผิดได้รับการแก้ไขฟื้นฟู

ยุติธรรมชุมชนยังมุ่งให้การชดใช้เยียวยาแก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน โดยบังคับเอากับตัวผู้กระทำผิด แต่ปฏิเสธไม่ยอมรับหลักการลงโทษที่ไม่ได้มุ่งแก้ไขฟื้นฟูให้ผู้กระทำผิดเกิดสำนึก รับผิดชอบต่อการกระทำของตนและพร้อมที่จะแก้ไขชดใช้เยียวยาให้กับเหยื่ออาชญากรรม และชุมชนโดยรวม และปรับปรุงตนเองให้พร้อมที่จะคืนสู่ชุมชนเยี่ยงพลเมืองดีโดยใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นเครื่องมือ เช่นการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท การประชุมกลุ่มครอบครัว การใช้คณะกรรมการคุมประพฤติเพื่อการชดใช้เยียวยาเป็นต้น

การเยียวยาความเสียหายที่เกิดจากการทำความผิดใดความผิดหนึ่งยิ่งกว่าการมุ่งที่จะลงโทษผู้กระทำผิดให้สาสมกับความผิดที่ได้กระทำลงไปจะทำให้สัมพันธภาพระหว่างผู้กระทำผิด เหยื่ออาชญากรรมและชุมชนกลับคืนสู่สภาพปกติได้อย่างรวดเร็ว ทำให้ผู้กระทำผิดเกิดสำนึก รับผิดชอบต่อการกระทำของตน ยอมที่จะเยียวยาให้กับความเสียหายนั้นแม้ด้วยการทำงานบริการสาธารณะ เป็นกระบวนการสร้างปัญญาให้กับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้ผลต่อการถกทอความสัมพันธ์ระหว่างมวลสมาชิกของชุมชนมากขึ้น้อยแตกต่างกันขึ้นอยู่กับรูปแบบของกระบวนการสมานฉันท์ที่จะนำมาใช้

3) คุ้มครองความปลอดภัยสาธารณะ

ในกรณีที่เกิดอาชญากรรมขึ้นมาแล้วยุติธรรมชุมชนจะมุ่งแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดเหล่านั้นไม่ให้ไปก่อเหตุร้ายใดๆที่จะก่อความเสียหายให้กับสมาชิกของชุมชนขึ้นมาอีก ยุติธรรมชุมชนตามหลักการข้อนี้จึงให้ความสำคัญอยู่ที่ “กระบวนการชดใช้เยียวยา” ให้กับเหยื่ออาชญากรรม และ “กระบวนการลดความหวาดกลัว” ของชุมชนต่ออาชญากรรม ซึ่งคุณภาพชีวิตของชุมชนส่วนหนึ่งวัดได้จากความเชื่อมั่นในความปลอดภัยเมื่ออยู่ในที่สาธารณะ และการติดต่อสื่อสารกับสมาชิกอื่นๆของชุมชนที่ทำได้อย่างปลอดภัย

เมื่อผู้กระทำผิดคนใดคนหนึ่งถูกศาลตัดสินว่ามีความผิดไม่ว่าจะลงโทษในรูปแบบใดๆ ก็จะมีผลกระทบต่อความรู้สึกของสมาชิกของชุมชนว่าเมื่อผู้กระทำผิดนั้นคืนสู่ชุมชนในภายหน้าผู้กระทำผิดนั้นจะเป็นอันตรายต่อชุมชนหรือไม่ กระบวนการยุติธรรมทางอาญาจะต้องแก้ปัญหาความวิตกกังวลของประชาชนในข้อนี้โดยหามาตรการที่จะป้องกันไม่ให้ผู้กระทำผิดนั้นกลับไปกระทำผิดซ้ำอีกให้ได้ ยิ่งไปกว่านั้นที่สำคัญที่สุดคือต้องธรรงค์เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชุมชนด้วย “กระบวนการ” ส่งเสริม สนับสนุน “ระบบควบคุมสังคมแบบทางการ” และ “ระบบควบคุมสังคมแบบไม่เป็นทางการ” ให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างเหมาะสม

4) ลดความรู้สึกไม่เท่าเทียมกันในชุมชน

ความวิตกกังวลและความหวงใยที่คนในชุมชนไม่ได้รับ “โอกาสทางสังคมที่เท่าเทียมกัน” ที่เกิดจากความแตกต่างทางเชื้อชาติ และจากความยากจนอย่างข้นแค้น ชุมชนใดๆที่ถูกกระหน่ำซ้ำเติมด้วยปัญหาอาชญากรรมก็จะมีสภาพไม่ต่างไปจากชุมชนที่เต็มไปด้วยปัญหาความยากจนข้น

แค่นั้น และขาดระเบียบ ชุมชนที่มีลักษณะเช่นนี้มักเป็นชุมชนที่ขาด หรือ ไม่มีทรัพยากรที่จะสามารถนำมาใช้ในการจัดการกับปัญหาอาชญากรรมในชุมชนของตนเองได้

กลยุทธ์ของยุติธรรมชุมชนที่จะใช้จัดการกับปัญหา “ความไม่เท่าเทียมกัน” จะเริ่มต้นจากการสำรวจความสามารถของชุมชนในการแก้ปัญหาอาชญากรรมต่างๆ และทรัพยากรเชิงสถาบันทั้งหลายในชุมชนที่จะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในรูปสวัสดิการสำหรับชุมชนโดยรวมได้ การสำรวจดังกล่าวมีเป้าหมายที่จะเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนในการระดมทรัพยากรต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชนเพื่อนำเข้ามาใช้แก้ไขปัญหาของชุมชน

“การลดความรู้สึกไม่เท่าเทียมกันเพราะความแตกต่างทางเชื้อชาติและความยากจนนั้นต้องส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนถักทอความสัมพันธ์ระหว่างมวลสมาชิกด้วยกันให้แน่นแฟ้น หากความสัมพันธ์ระหว่างมวลสมาชิกแน่นแฟ้นความรู้สึกดังกล่าวจะลดลง”

ตัวอย่างของการแก้ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันที่ดีที่สุดตัวอย่างหนึ่งคือ การปรับปรุงที่อยู่อาศัย และการจัดการกับปัญหาทางสังคมของชุมชนนั้นๆ และส่งเสริมความคิดริเริ่มของท้องถิ่น โดยดึงชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมในกระบวนการดังกล่าว

5) ถักทอสมาชิกทุกคนเข้ากับสายสัมพันธ์ของชุมชนโดยไม่ทอดทิ้งใครไว้ข้างหลัง

“ความเป็นสมาชิกของชุมชนใดๆ ไม่สามารถที่จะซื้อหาได้ด้วยเงินตรา หรือ เงินตราไม่สามารถที่จะทำให้สมาชิกทุกคนสมานสามัคคีเป็นหนึ่งเดียวกันได้” ยุทธศาสตร์ยุติธรรมชุมชนมุ่งให้การคุ้มครองความปลอดภัยสาธารณะ โดยการเอาคนกระทำผิดออกไปจากชุมชนอย่างรวดเร็ว แต่ในขณะเดียวกันยุทธศาสตร์ยุติธรรมชุมชนก็จะไม่ทอดทิ้งสมาชิกคนใดคนหนึ่งให้ต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยวเดียวดายตามลำพัง หมายความว่าผู้กระทำผิดนั้นสักวันหนึ่งก็ต้องคืนสู่ชุมชน ดังนั้นระบบยุติธรรมทางอาญาต้องหาทางแก้ไขฟื้นฟูเขาเหล่านั้น ให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือเขาเหล่านั้น ถักทอเขาเหล่านั้นเข้ากับสายสัมพันธ์ของชุมชนเพื่อไม่ให้สมาชิกเหล่านั้นต้องเกิดความรู้สึกว่าตนเป็นคนแปลกหน้าสำหรับชุมชนซึ่งความคิดดังกล่าวจะทำให้เกิดการต่อต้านสังคมและจะนำไปสู่การกระทำผิดขึ้นมาอีกได้

ยุทธศาสตร์ยุติธรรมชุมชนที่สำคัญยิ่งยุทธศาสตร์หนึ่งคือการก่อตั้ง “ศาลยาเสพติด” หรือ “Drug Court” เพื่อให้การบำบัดฟื้นฟูแก่ผู้ติดยาเสพติดให้โทษ ศาลยาเสพติดยึดหลักปรัชญาที่ว่าจะไม่ทอดทิ้งสมาชิกของชุมชนคนใดให้อยู่ข้างหลัง แต่จะพยายามถักทอสายสัมพันธ์ของสมาชิกทุกคนเข้าด้วยกันให้แน่นแฟ้นไม่ว่าเขาเหล่านั้นคนใดคนหนึ่งจะเคยผิดพลาดอย่างไรรุนแรงมาก่อนเพียงใดก็ตาม ศาลยาเสพติดจะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างยาเสพติดกับอาชญากรรม และเห็นว่าการใช้มาตรการจำคุกระยะสั้น โดยไม่ได้ให้การบำบัดรักษาไม่มีผลต่อการลดการใช้ยาเสพติด ด้วยเหตุผลดังกล่าวศาลยาเสพติดจึงคิดค้นหาแนวทางที่จะให้การบำบัดรักษาแก่ผู้กระทำผิดในขณะที่อยู่ในชุมชนภายใต้เงื่อนไขการคุมประพฤติ ศาลยาเสพติดไม่ได้ตั้งเป้าหมายไปที่ผู้กระทำผิดใน

ความผิดที่ร้ายแรงหรือ ผู้ค้ายาเสพติด แต่ให้ความสำคัญกับผู้กระทำผิดทุกคนที่มีปัญหาการใช้ยาเสพติดให้โทษแม้ว่าผู้กระทำผิดคนนั้นจะเป็นผู้กระทำผิดที่ร้ายแรงเพียงใดก็ตาม

6) ประโยชน์จากการพึ่งพาซึ่งกันและกัน

ยุทธศาสตร์ยุติธรรมชุมชนสำหรับมาตรฐานทางคุณธรรมขั้นต่ำที่สุดอย่างน้อยที่สุดต้องยึดมั่นในหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และสำหรับคุณธรรมขั้นสูงแล้วยุทธศาสตร์ยุติธรรมชุมชนจะยึดมั่นในหลักการทำงานร่วมกันกับทุกภาคส่วน และกับชุมชนในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างพึ่งพาซึ่งกันและกัน ทุกภาคส่วนที่ทำงานร่วมกันต่างก็บรรลุเป้าหมายขององค์กรของตนด้วยกันทั้งสิ้น

อีกนัยหนึ่งหลักการพึ่งพาซึ่งกันและกันมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมเชิงบวก ด้วยการใช้มาตรการต่างๆ ได้แก่ การให้ผู้กระทำผิดทำงานบริการสาธารณะ การเข้ามามีส่วนร่วมในการรณรงค์ป้องกันอาชญากรรมของชุมชน การให้การเรียนรู้ทักษะทางสังคม และการควบคุมและสอดส่องแก่เยาวชนการแก้ไขฟื้นฟูเป็นการที่ผู้กระทำผิดพึ่งพาชุมชนจากโอกาสที่ชุมชนหยิบยื่นให้ และชุมชนได้ผู้กระทำผิดกลับคืนอย่างพลเมืองดีที่จะไม่ทำให้ชุมชนเดือดร้อนขึ้นมาอีก

การป้องกันอาชญากรรมด้วยมาตรการ “ออกแบบสภาพแวดล้อมใหม่” หรือ “Crime Prevention through Environmental Design” (CPTED) เช่นสถานที่แห่งหนึ่งก่อนที่จะมีการลงมือปรับปรุงสภาพแวดล้อมปรากฏว่าเป็นที่ขึ้นชื่อลือชาในนามสวรรค์ของผู้ค้ายาเสพติด และผู้แสวงหายาเสพติด เป็นแหล่งอาชญากรรมต่างๆ เช่น การปล้น การทำร้ายร่างกาย และการยิงกันซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำ แต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม เหตุการณ์เปลี่ยนไป เช่น นักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ทิวทัศน์งดงาม การสุขภาพจิตดีขึ้น การรักษาความปลอดภัยดีขึ้น จึงเป็นการได้ประโยชน์ทั้งฝ่ายผู้ที่เข้าไปปรับสภาพแวดล้อม (ภาคธุรกิจย่านนั้นค้าขายได้มากขึ้น) และประโยชน์ต่อชุมชนย่านนั้นเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยเป็นต้น

7) เป็นกระบวนการสร้างผู้นำจิตสาธารณะ

ยุติธรรมชุมชนจะทำให้ประชาชน “สำรวจตนเองว่าตนเป็นคนที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัวใช่หรือไม่” โดยเฉพาะการคำนึงถึงคนที่ด้อยโอกาสกว่าตน หรือผู้ที่อ่อนแอกว่า ยุทธศาสตร์ยุติธรรมชุมชนจะสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมใน “กระบวนการและระดับขั้น” ต่างๆ ของระบบยุติธรรมทางอาญา และผู้ที่จะดำเนินงานยุติธรรมชุมชนได้ดี “ผู้นั้นจะต้องมีพื้นฐานของการเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมมาก่อนประโยชน์ของตน”

หลักความเป็นผู้นำเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการสร้างทรัพยากรชุมชน ที่ทำให้สมาชิกชุมชนสามารถที่จะทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน ความสามารถในการทำงานร่วมกันของชุมชนเป็นการเห็นประโยชน์ส่วนรวมสำคัญยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว เป็นทรัพยากรที่พึงรักษาไว้และพัฒนาให้เข้มแข็งมากขึ้น ให้มีจำนวนมากขึ้น และผลที่เกิดจากการทำงานร่วมกันต้องแผ่เจือจานให้ทั่วชุมชนในรูปสวัสดิการสำหรับชุมชน

โครงสร้างใด ๆ ที่ส่งเสริมการทำงานร่วมกันของมวลสมาชิก หรือ กระบวนการฝึกฝนใด ๆ ที่จะส่งผลต่อการพัฒนาให้ทุกคน “เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนตัว”

โครงสร้างนั้นหรือกระบวนการฝึกฝนนั้น ๆ จักต้องรักษาไว้ให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ สถานการณ์ที่สาธารณะต้องให้สะอาด และเข้าถึงได้โดยสะดวก โดยชุมชนจะทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นผู้จัดการสภาพแวดล้อมของชุมชนเพื่อชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนเอง

กระบวนการทำงานร่วมกันที่เกิดจากการที่สมาชิกชุมชนเห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวมสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนตนนั้น ไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นได้โดยง่ายในสังคมที่ต่างคนต่างอยู่ ที่ผลประโยชน์สาธารณะกับผลประโยชน์ของเอกชนขัดแย้งกัน ดังนั้นหลักความเป็นผู้นำจำเป็นต้องปลูกฝังในหมู่สมาชิกของชุมชนในทุก ๆ วิถีทางตั้งแต่วัยเด็ก

จะทำงานยุติธรรมชุมชนอย่างไรให้มีประสิทธิภาพ ?

1) ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องเข้าใจ “ยุติธรรมชุมชน”

ตามบทบาททั้ง 10 บทบาท ที่กระทรวงยุติธรรมเปิดช่องให้ประชาชน/ชุมชนสามารถที่จะเข้ามามี “ส่วนร่วม” กับหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรมได้นั้น ไม่ได้หมายความว่าชุมชนจะเป็นผู้ทำงานให้กับกระทรวงยุติธรรมแต่ฝ่ายเดียว หากแต่หมายความว่าทั้งหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรมและสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจะต้องทำงานร่วมกันตามหลักการของ “ยุติธรรมชุมชน” ดังนั้นหากหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรมจะต้องทำงานร่วมกันกับประชาชนชุมชนก็ต้องทำความเข้าใจกับประชาชน/ชุมชนในพื้นที่เป้าหมายที่ตนจะต้องทำงานร่วมด้วย ไม่ใช่คอยตั้งหน้ารับใบสมัครจากประชาชน จัดอบรมให้แล้วคอยรับการแจ้งข่าวหรือเบาะแสอาชญากรรมจากชุมชน หรือประชาชนที่เป็นสมาชิกเครือข่ายฯ หรือตั้งตาคอยให้สมาชิกเครือข่ายคืนรนจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนตามลำพังแล้วคอยรับประโยชน์จากศูนย์ดังกล่าวมาเป็นตัวชีวิตความสำเร็จแต่ฝ่ายเดียว

การที่ประชาชนชุมชนจะทำงานให้กับภาครัฐหรือร่วมทำงานกับภาครัฐนั้น ประชาชนชุมชนนั้น ๆ จักต้องมีความพร้อม (Orientation) ซึ่งมีทั้งความพร้อมทั่ว ๆ ไป (Readiness) กับความผูกพันที่มุ่งมั่น (Commitment) องค์ประกอบข้อหนึ่งของความพร้อมคือ “ความศรัทธาและความไว้วางใจที่ชุมชนมีต่อภาครัฐ” トラบใดที่หน่วยงานของกระทรวงยุติธรรมมองเครือข่ายยุติธรรมชุมชนว่า “เป็นภาระ” หน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่ผู้นั้นก็จะไม่สามารถสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนชุมชนได้เลย การสร้างความศรัทธาและความไว้วางใจต้องการการถักทอความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐและภาคประชาชนผ่านการทำงานร่วมกัน ซึ่งต้องการเวลาพักตัวไม่สามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้เพียงชั่วข้ามคืน

ในทางกลับกันสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนเข้ามาทำงานร่วมกับหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรมเป็นการเปิดกว้างให้กับประชาชนทุกคน เพราะทุกคนมีสิทธิที่จะทำงานเพื่อชุมชนของตน และมีสิทธิที่จะทำงานร่วมกันกับภาครัฐ สมาชิกเครือข่ายฯ ก็ต้องยอมรับกันในข้อเท็จจริงว่า

ประชาชนแต่ละคนที่สมัครเข้ามาเป็นสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนแต่ละคนล้วนแตกต่างกัน ร้อยคนก็ร้อยแบบ เช่นมีความถนัดและความชำนาญไม่เหมือนกัน มีประสบการณ์ในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะในเรื่องกิจกรรมในชุมชนไม่เท่าเทียมกัน มีความสามารถในการเป็นผู้นำและผู้ตามที่แตกต่างกันเพราะการเข้ามาเป็นสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนไม่จำกัดเพศและวัย ไม่จำกัดว่า จะต้องไม่ใช่ผู้กระทำผิดมาก่อน ไม่มีข้อจำกัดใด ๆ ทั้งสิ้นเพราะจะไปจำกัดสิทธิในการรักชุมชนของตน หวงแหนชุมชนของตนไม่ให้ตนรู้สึกว่าเป็นสมาชิกของชุมชนย่อมไม่สามารถกระทำได้ และในทำนองเดียวกันก็ไม่สามารถกีดกันบุคคลใด ๆ ไม่ให้เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมของรัฐได้เช่นกัน เพราะย่อมเป็นการขัดต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ กล่าวโดยสรุป “ชุมชนเป็นของสมาชิกชุมชนทุกคน ไม่ว่าคนนั้นจะเป็นคนดีหรือคนเลว คนจนหรือคนรวย เด็กหรือผู้ใหญ่ หญิงหรือชาย พุทธหรืออิสลามหรือคริสต์ เมื่อชุมชนเป็นของสมาชิกชุมชนทุกคนจึงเป็นหน้าที่ของสมาชิกชุมชนทุกคนที่จะถักทอความสัมพันธ์ระหว่างมวลสมาชิกของชุมชนเข้าด้วยกัน ชุมชนจึงไม่สามารถทอดทิ้งสมาชิกคนใด ใวนอกชุมชนได้ แม้เขาผู้นั้นจะเป็นผู้กระทำผิดมาก่อนก็ตาม”

2) จงร่วมทำงานเป็นทีมกับกลุ่มที่ถนัดเหมือน ๆ กัน

การทำงานโดยลำพังกับการทำงานแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มอื่น ๆ ย่อมให้ผลแตกต่างกัน การทำงานโดยลำพังย่อมเป็นผลดีต่อชุมชนและสังคมโดยรวมน้อยกว่าการทำงานแบบมีส่วนร่วมกับผู้ในกลุ่มอื่น เพราะการทำงานโดยลำพังจะไม่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมวลสมาชิกของชุมชนเข้มแข็งขึ้น และไม่สามารถทำให้เกิดสถานะที่มีน้ำหนักต่อการตอกย้ำที่สถานทางพฤติกรรมของสมาชิกชุมชนได้ มีข้อยืนยันที่รับรองกันเป็นการทั่วไปว่าเมื่อใดก็ตามที่สมาชิกชุมชนทำกิจกรรมร่วมกัน ก็จะเกิดการถักทอความสัมพันธ์ระหว่างมวลสมาชิกด้วยกันขึ้นมาทันที หากทำกิจกรรมร่วมกันบ่อยครั้งเท่าใดการถักทอความสัมพันธ์ก็ยิ่งแนบแน่น ที่ภาษาทางวิชาการเรียกว่า “การพัฒนาความสัมพันธ์ในแนวระนาบ” หากความสัมพันธ์ในแนวระนาบยิ่งเข้มแข็ง ชุมชนก็จะยิ่งเข้มแข็งตามไปด้วย และทำให้สมาชิกที่ยังริรอเฝ้าดูอยู่วงนอกอยากที่จะกระโจนเข้ามาเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมที่มีพลังจึงหมายถึงการมีส่วนร่วมแบบกลุ่มที่ให้ผลต่อการถักทอความสัมพันธ์ระหว่างมวลสมาชิก

หากการรวมกลุ่มของชุมชนเกิดขึ้นจนสามารถจัด “ระบบองค์กร” ได้ในรูปคณะกรรมการที่ดี รูปศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ดี การร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ก็ดี บทบาทต่าง ๆ ที่สมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่เคยทำกันตามลำพังก็สามารถนำมาเข้ามาจัดระเบียบให้เป็นภารกิจหรือบทบาทต่าง ๆ ของศูนย์ยุติธรรมชุมชนโดยมอบหมายให้ทีมงานที่มีความถนัดเข้ามารับผิดชอบเป็นส่วน ๆ และแสวงหาสมาชิกของชุมชนที่มีประสบการณ์ด้านนั้น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบเพิ่มเติม และหมั่นฝึกฝนสมาชิกใหม่ ๆ ให้สามารถสืบทอดกันได้อย่างต่อเนื่อง

3) จงหมั่นถักทอและจัดระเบียบการถักทอกันอยู่เสมอ

บทบาททั้งหลายดังกล่าวหากศูนย์ยุติธรรมชุมชนสามารถนำมาจัดระเบียบและสามารถบริหารจัดการให้ก้าวไปข้างหน้าได้เช่นมีกิจกรรมออกมาเป็นระยะๆ ก็จะทำให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนแห่งนั้นมีประสพการณ์เพิ่มมากขึ้นตลอดเวลาที่มีการเคลื่อนไหว ความเคลื่อนไหวของศูนย์ยุติธรรมชุมชนอาจเป็นความเคลื่อนไหวของผู้ประสานศูนย์ยุติธรรมชุมชน หรือคณะกรรมการของศูนย์ฯ นั้นทั้งหมดร่วมกัน หรือ โดยคณะกรรมการบางส่วน ความเคลื่อนไหวดังกล่าวยอมให้ประสิทธิภาพมากที่สุดเมื่อมีการเคลื่อนไหวทั้งคณะกรรมการ เพราะให้ผลต่อการถักทอความสัมพันธ์ได้มากกว่า การเคลื่อนไหวเพียงบางจุดหรือเฉพาะบุคคล และหากสมาชิกชุมชนคนอื่นๆ ที่ริรอยังไม่เข้ามามีส่วนร่วมในตอนแรก และได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นทีมงานในภายหลังในบทบาทต่างๆ ที่กระทรวงยุติธรรมเปิดช่องทางให้ และร่วมเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องตามสถานการณ์และตามเวลาที่แต่ละคน ใค้โอกาส ศูนย์ยุติธรรมชุมชนแห่งนั้นก็ยิ่งเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้น ไปอีก และหากศูนย์ยุติธรรมชุมชนใดสามารถถักทอมวลสมาชิกของชุมชนโดยไม่ทิ้งกลุ่มใด ๆ หรือบุคคลใด ๆ แม้ผู้ที่หลงผิดไว้นอกการถักทอดังกล่าว ศูนย์ยุติธรรมชุมชนแห่งนั้นก็นับได้ว่าเป็นศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ขอดีเยี่ยม

ด้วยเหตุผลดังกล่าวกระทรวงยุติธรรมจึงได้กำหนดบทบาทข้อหนึ่งให้สมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนอาจดำเนินการร่วมกับหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรมจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนขึ้นในชุมชนของตนเอง ได้เพื่อเป็นจุดเชื่อมโยงของหน่วยงานของกระทรวงยุติธรรมในพื้นที่ดังกล่าว ตาม “ระเบียบกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยการบริหารสำนักงานยุติธรรมจังหวัด พ.ศ. 2548 ข้อ 15(ข)” ที่ให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัดเป็นศูนย์ประสานงานยุติธรรมชุมชนเพื่อให้มีหน้าที่ 3 ประการ *ประการแรก* เพื่อการพัฒนาและจัดตั้งกลไกการดำเนินงานของสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนซึ่งศูนย์ยุติธรรมชุมชนก็เป็นรูปแบบหนึ่งของกลไกดังกล่าว *ประการที่สอง* เพื่อวางระบบฐานข้อมูลและเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างกลไกในชุมชน (ศูนย์ยุติธรรมชุมชน) กับสำนักงานยุติธรรมจังหวัด และ *ประการที่สาม* เพื่อติดตามและ ประเมินผลการดำเนินงานของสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชน

สรุป

เส้นทางเดินสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งในขณะนี้ยัง *ไม่มีเส้นทางใด* ที่ใช้ได้ผลดีไปกว่าการทำงานร่วมกัน “*อย่างเป็นหุ้นส่วน*” โดยเฉพาะ “*หุ้นส่วนยุติธรรมชุมชน*” ระหว่าง ชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมาย หน่วยงานที่บังคับใช้กฎหมาย หน่วยงานผู้ให้การบำบัดรักษาและแก้ไขฟื้นฟู และ ผู้มีหน้าที่ป้องกันที่จะต้องจัดการกับสาเหตุของการ ใช้ยาเสพติดและสาเหตุการเกิดอาชญากรรม การทำงานอย่างเป็นหุ้นส่วน “*เป็นหัวใจ*” ของความสำเร็จในการแก้ปัญหาใดๆ ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่นลดความซ้ำซ้อน เป็นการประหยัด สามารถผนึกเอาบริการต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกันแบบ

เปิดเสรี และเป็นช่องทางที่จะเข้าถึงแหล่งทรัพยากรมนุษย์ คือความเชี่ยวชาญที่มีอยู่อย่างหลากหลาย และแหล่งทุน “โดยมีข้อสมมุติฐานว่าหน่วยงานที่มีเครือข่ายยอมเข้มแข็งกว่าหน่วยงานที่ไม่มีเครือข่าย” ซึ่งงานวิจัยได้แสดงให้เห็นว่า องค์กรใดที่ทำงาน โดยลำพัง จะเป็นองค์กรที่ต้องใช้ทรัพยากรและความพยายามอย่างหนักแต่ในที่สุดแล้วก็จะล้มเหลว (Glaskiewicz and Beielefeld, 1998)

.....